

**У. В. АНТОНЮК. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТА
ЗЛОЧИНУ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В
УКРАЇНІ**

Аналізуються поняття та особливості об'єкта злочину за порушення правил екологічної безпеки, а також визначаються ознаки екологічних вимог як елемента об'єкта даного складу злочину.

Ключові слова: об'єкт злочину, кримінальна відповідальність, охорона довкілля, екологічна безпека.

Анализируются понятие и особенности объекта преступления за нарушение требований экологической безопасности, а также определяются признаки экологических требований как составной объекта данного состава преступления.

Ключевые слова: объект преступления, уголовная ответственность, охрана природы, экологическая безопасность.

In this article a concept and features of object of crime are analysed for violation of rules of ecological safety, and also the signs of ecological requirements are determined as an element of object of this corpus delict.

Key words: object of crime, criminal responsibility, guard of environment, ecological safety.

Практика кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки у сучасних умовах набуває важливого та пріоритетного значення у системі національного законодавства переважної більшості держав світового співтовариства. Це є очевидним і незаперечним фактом, продиктованим існуючими умовами соціальної реальності, адже від ефективного та дієвого захисту екологічних благ та інтересів соціуму залежить їх подальше життєзабезпечення і майбутнє. Як правило, найзначнішого негативного впливу довкіллю в цілому та його окремим компонентам, зокрема, завдає саме господарська діяльність, яка здійснюється з порушенням та недотриманням екологічних вимог, правил та стандартів. І хоча, Кримінальний Кодекс України¹ (далі КК України) передбачає у ст. 236 відповідальність за порушення правил екологічної безпеки, але на практиці, при кваліфікації даних діянь, виникає ряд труднощів у визначенні характеристик саме екологічних правил та вимог і їх відмінностей від технічних, пожежних та інших вимог. Тому дана наукова робота має на меті визначити сутність та особливості об'єкта складу злочину за порушення правил екологічної безпеки. Адже з питанням про визначення об'єкта злочину пов'язане визначення його сутності і змісту, правильна кваліфікація та відмежування від суміжних суспільно-небезпечних діянь.

Питання кримінально-правової охорони довкілля неодноразово і комплексно досліджували у своїх працях ряд відомих науковців у галузі екологічного права: В. І. Андрейцев, Г. І. Балюк, В. Д. Басай, А. П. Гетьман, І. І. Каракаш, В. В. Костицький, М. В. Краснова, С. М. Кравченко, Н. Р. Малишева, В. Л. Мунтян, М. І. Малишко, О. О. Погрібний, В. К. Попов, Б. Г. Розовський, Ю. С. Шемшученко, М. В. Шульга тощо.

© АНТОНЮК Уляна Василівна – кандидат юридичних наук, старший викладач Івано-Франківського факультету Національного університету «Одеська юридична академія»

Слід відмітити, що склад злочину проти довкілля «Порушення правил екологічної безпеки» передбачений і в КК інших держав. Наприклад, в КК Республіки Узбекистан² у ст. 193 передбачено відповідальність за порушення норм та вимог екологічної безпеки. Глава XXVI КК Республіки Білорусь³, яка містить види злочинів проти екологічної безпеки і природного середовища, визнає кримінально каранними наступні діяння: порушення вимог екологічної безпеки; прийняття в експлуатацію екологічно небезпечних об'єктів. Крім того, білоруське кримінальне законодавство передбачає максимально суворе покарання за ці злочини: позбавлення волі на строк від двох до семи років. У КК Азербайджанської Республіки⁴ передбачено також відповідальність за порушення правил охорони навколишнього середовища при проведенні робіт (ст. 247); порушення правил поводження з екологічно небезпечними речовинами і відходами (ст. 248). Проте найближчим до українського кримінального законодавства в зазначеній сфері є КК Республіки Казахстан⁵, оскільки тут спостерігається повне співпадання проведеної у сфері охорони навколишнього природного середовища криміналізації діянь.

У КК Республіки Польща, виділена окрема глава злочинів проти навколишнього середовища⁶. Вона містить вісім статей, серед яких і складування, видалення, переробка, знешкодження чи перевезення відходів або речовин всупереч правилам та здійснення господарської діяльності, що загрожує навколишньому природному середовищу тощо.

Кримінально-правовою доктриною, як правило, визнається те, що об'єктом злочину є суспільні відносини, на які посягає те чи інше злочинне діяння. Дану позицію поділяють А. М. Трайнін⁷, А. А. Піонтковський⁸, С. Б. Гавриш⁹, М. Й. Коржанський¹⁰, В. Я. Тацій¹¹ тощо. У такому сенсі об'єкт є істотним елементом (ознакою) складу злочину і значною мірою визначає небезпеку асоціальної поведінки особи, вказує на її соціальну суть – суспільну небезпеку, крім того, об'єкт злочину як суспільні відносини, на які посягає злочинне діяння, був і залишається основним критерієм класифікації при побудові системи Особливої частини кримінальних кодексів на теренах колишнього СРСР.

Об'єктом злочину за порушення правил екологічної безпеки теж будуть виступати суспільні відносини. Але для того, щоб визначити їх зміст, спочатку варто охарактеризувати його види: родовий, основний безпосередній та додатковий обов'язковий об'єкти.

Зважаючи на науково-обґрунтовані теоретичні передумови дослідження суспільних відносин, які за певних умов стають об'єктом злочину, проаналізуємо підходи та існуючі точки зору щодо родових об'єктів злочинів проти навколишнього природного середовища. У юридичній літературі можна зустріти твердження, що об'єктом цих складів злочинів є відносини: з порушення правил виробництва, промислів, з порядку використання природних багатств у господарській діяльності чи суспільні відносини з їх використання, самі природні багатства, блага, що охороняються кримінальним правом: сама природа, природні об'єкти, екологічна безпека як особливо важливі та неперехідні цінності¹²; природоохоронні відносини спрямовані на охорону навколишнього природного середовища людини, його покращення й оздоровлення, а також на науково обґрунтоване, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, збереження нормального економічного стану біосфери¹³; суспільні відносини, що забезпечують безпечні природні умови з метою задоволення їх різнобічних потреб¹⁴. Крім того,

О. Л. Дубовик вважає об'єктом досліджуваних злочинів комплекс фактичних суспільних відносин, їх правової форми і матеріальної оболонки, здійснення яких забезпечує життєдіяльність людини, використання нею навколишнього середовища як безпосереднього базису існування, задоволення розумних соціальних потреб і гарантує її безпеку¹⁵.

На підставі проведеного аналізу варто зазначити, що родовим об'єктом злочинів проти навколишнього природного середовища є суспільні відносини з приводу умов, що забезпечують охорону, раціональне використання, оздоровлення і відтворення сприятливого, безпечного для життя і здоров'я навколишнього природного середовища.

Що ж стосується основного безпосереднього об'єкта складу злочину порушення правил екологічної безпеки, то він визначається у юридичній науці хоча і по-різному за формою, але є однаковим за змістом. Так, М. І. Мельник та М. І. Хавронюк визначають в якості основного безпосереднього об'єкта екологічну безпеку як умову життєдіяльності людини, флори, фауни в частині нормативно визначеного порядку виконання робіт, пов'язаних з проектуванням, будівництвом, експлуатацією об'єктів, потенційно шкідливих для навколишнього природного середовища¹⁶.

В. К. Матвійчук вважає, що для складу злочину "Порушення правил екологічної безпеки" основним безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони стану навколишнього природного середовища, за якого забезпечується попередження погіршення умов життєдіяльності людини, флори і фауни в частині нормативно визначеного порядку виконання робіт, пов'язаних з експертизою проектів, з проектуванням, будівництвом, експлуатацією об'єктів, потенційно шкідливих для навколишнього природного середовища коли мова йде про нежиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення, а також є суспільні відносини, які забезпечують умови з охорони екологічної безпеки в частині ліквідації й усунення недоліків екологічного забруднення територій, що зазнали такого забруднення, небезпечними речовинами або випромінюванням¹⁷. Аналогічно визначає даний об'єкт цього складу злочину і О. О. Дудоров¹⁸.

Додатковим безпосереднім об'єктом цього складу злочину є суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони життя людей, їх здоров'я та інші блага.

Отже, визначальним елементом основного безпосереднього об'єкту злочину за порушення правил екологічної безпеки є екологічно безпечні вимоги. Безпосередня вказівка про екологічно безпечні правила міститься у ст. 236 КК України, але без визначення змісту і сутності цих правил. Відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»¹⁹ зокрема, Розділу XI визначені такі види комплексних і взаємопов'язаних заходів щодо забезпечення екологічної безпеки: політичні, економічні, технічні, організаційні, державно-правові та інші. Водночас у ст. 51–59 даного Закону закріплені екологічні вимоги, з огляду на той чи інший вид суспільної діяльності: екологічні вимоги до розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію та експлуатації підприємств, споруд та інших об'єктів; екологічні вимоги при застосуванні засобів захисту рослин, мінеральних добрив, нафти і нафтопродуктів, токсичних хімічних речовин та інших препаратів; екологічні вимоги від неконтрольованого та шкідливого біологічного впливу; екологічні вимоги від акустичного, електромагнітного, іонізуючого та іншого шкідливого впливу фізичних факторів та

радіоактивного забруднення; екологічні вимоги від забруднення відходами; екологічні вимоги транспортних та інших пересувних засобів і установок; екологічні вимоги при проведенні наукових досліджень, впровадженні відкриттів, винаходів, застосуванні нової техніки, імпортного устаткування, технологій і систем; екологічні вимоги щодо військових, оборонних об'єктів та військової діяльності; екологічні вимоги при розміщенні і розвитку населених пунктів.

Таким чином, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» використовує термін екологічні вимоги, в той час як КК України оперує поняттям правило. Тому, на наш погляд, доцільно привести ці акти у відповідність один одному і закріпити єдину термінологію «екологічні вимоги», оскільки «правило» згідно тлумачного словника – це положення, яким передається якась закономірність, стале співвідношення певних явищ²⁰, а «вимога» – норми, яким хто-що-небудь повинні підлягати і які не припускають заперечень²¹.

У контексті ст. 236 КК України підвищений інтерес мають екологічні вимоги до розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію та експлуатації підприємств, споруд та інших об'єктів; екологічні вимоги транспортних та інших пересувних засобів і установок; екологічні вимоги щодо військових, оборонних об'єктів та військової діяльності; екологічні вимоги при розміщенні й розвитку населених пунктів.

Проаналізувавши дані норми можна зазначити, що екологічні вимоги до розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію та експлуатації підприємств, споруд та інших об'єктів включають такі складові: 1) додержання нормативів шкідливих впливів на стан навколишнього природного середовища при проектуванні, розміщенні, будівництві, введенні в дію нових і реконструкції діючих підприємств, споруд та інших об'єктів, удосконаленні існуючих і впровадженні нових технологічних процесів та устаткування; 2) вловлювання, утилізація, знешкодження шкідливих речовин і відходів або повна їх ліквідація, виконання інших вимог щодо охорони навколишнього природного середовища і здоров'я людей; 3) обладнання підприємств, установ й організацій, діяльність яких пов'язана з шкідливим впливом на навколишнє природне середовище, спорудами, устаткуванням і пристроями для очищення викидів і скидів або їх знешкодження, зменшення впливу шкідливих факторів, а також приладами контролю за кількістю і складом забруднюючих речовин та за характеристиками шкідливих факторів; 4) наявність матеріалів оцінок впливу на навколишнє природне середовище і здоров'я людей проектів господарської та іншої діяльності; 5) забезпечення в повному обсязі додержання всіх екологічних вимог і виконання заходів, передбачених у проєктах на будівництво та реконструкцію (розширення та технічне переоснащення); 6) повідомлення підприємствами, установами та організаціями, які розміщують, проєктують, будують, реконструюють, технічно переозброюють, вводять в дію підприємства, споруди та інші об'єкти, а також проводять дослідну діяльність, що за їх оцінкою може негативно вплинути на стан навколишнього природного середовища, спеціально уповноважених центральних органів виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів та його органів на місцях про дані види діяльності.

Отже, екологічні вимоги у процесі експлуатації і діяльності стаціонарних та пересувних об'єктів досить фрагментарно визначені в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища». При цьому вони пересікаються з технічними вимогами та вимогами безпеки праці і безпеки руху. Крім того у

спеціальних галузевих актах, які стосуються здійснення тих чи інших видів суспільної діяльності також чітко не визначено зміст екологічних вимог. Наприклад, відповідно до Правил технічної експлуатації залізниць, зокрема п. 1.3, виокремлюють вимоги що пред'являються до споруд і пристроїв залізничного транспорту, які створюють, по-перше, загрозу безпеці руху, а по-друге, забруднюють навколишнє природне середовище²². Але у Правилах знову ж таки не конкретизується зміст другого різновиду вимог, що або є прогалиною чинного законодавства, або ж мова йде лише про технічні вимоги, які можуть мати наслідком забруднення довкілля і, перетворюватись на екологічні вимоги.

Таким чином, у процесі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1) родовим об'єктом злочинів проти навколишнього природного середовища в цілому і порушення правил екологічної безпеки, зокрема, є суспільні відносини з приводу умов, що забезпечують охорону, раціональне використання, оздоровлення і відтворення сприятливого, безпечного для життя і здоров'я навколишнього природного середовища.

2) основним безпосереднім об'єктом злочину у контексті ст. 236 КК України за порушення правил екологічної безпеки є суспільні відносини, які стосуються дотримання екологічно безпечних правил (вимог) під час проведення екологічної експертизи, проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів.

3) у чинному законодавстві України чітко не визначено поняття екологічних вимог та критерії їх розмежування з суто технічними, пожежними та іншими вимогами;

4) у кримінальному законодавстві використовується поняття екологічні правила, а у екологічному – екологічні вимоги, тому з метою уникнення суперечностей та неточностей необхідно привести їх у відповідність один до одного та запровадити єдину термінологію;

5) з огляду на аналіз положень екологічного законодавства України, екологічні вимоги пропонується визначити як загальнообов'язкові норми, які пред'являються до розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію та експлуатації підприємств, споруд та об'єктів; транспортних і інших пересувних засобів та установок; військових, оборонних об'єктів та військової діяльності; до розміщення і розвитку населених пунктів, порушення яких створюють загрозу спричинення чи спричиняють шкоду навколишньому природному середовищу в цілому та його окремим компонентам, зокрема.

1. *Кримінальний Кодекс України*. – Харків: ПП «ІГВІНІ», 2006. – 208 с. 2. *Уголовный кодекс Республики Узбекистан / Вступ. статья М.Х. Рустамбаева, А.С. Якубова, З.Х. Гулямова*. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 338 с. 3. *Уголовный кодекс Республики Беларусь / Вступ. статья А. И. Лукашова, Э. А. Саркисовой*. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 474 с. 4. *Уголовный кодекс Азербайджанской Республики / Науч. ред. и предисл. И.М. Рагимова. [Пер. с азерб. Б.Э. Аббасова]*. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 325 с. 5. *Уголовный кодекс Республики Казахстан / Предисл. И.И. Рогова*. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 466 с. 6. *Уголовный кодекс Республики Польша / Адапт. пер. и научн. ред. Э.А. Саркисовой, А.И. Лукашова; под ред. Н.Ф. Кузнецовой*. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 234 с. 7. *Трайнин А.Н.* Общее учение о составе преступле-

ния. – М.: Госюриздат, 1957. – С. 123. **8.** *Пионтковский А.А.* Преступление в области природных богатств // Курс советского уголовного права: Часть особенная / А.А. Пионтковский, П.С. Ромашкин, Г.А. Кригер. – М.: Наука, 1971. – Т. 5. – С. 142. **9.** *Гавриш С.Б.* Основные вопросы ответственности за преступления против природной среды: (проблемы теории и развития уголовного законодательства Украины): Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. – Х., 1994. – С. 24. **10.** *Коржанський М.І.* Уголовне право України. Частина загальна: Курс лекцій. – К.: Українська видавнича група, 1996. – С. 1. **11.** *Тацій В.Я.* Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. – Х.: Изд-во при Харьковском госуниверситете издательского объединения «Вища школа», 1988. – С. 75-76. **12.** *Гавриш С.Б.* Основные вопросы ответственности за преступления против природной среды: Дис. ... доктора юрид. наук. – Х., 1994. – С. 11-12. **13.** *Тацій В.Я.* Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: Навч. посіб.. – Х.: Українська юридична академія, 1994. – С. 286. **14.** *Лопашенко Н.А.* Экологические преступления: Комментарий к главе 26 УК РФ. – СПб.: Юридический центр Прес, 2002. – С. 22. **15.** *Дубовик О.Л., Жалинский А.Э.* Причины экологических преступлений. – М.: Наука, 1988. – С. 177. **16.** *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка.* – К.: Каннон, А.С.К., 2001. – С. 629. **17.** *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): Монографія. – К.: Азимут-Укр, 2005. – С. 72. **18.** *Дудоров О.О.* Відповідальність за злочини проти довкілля: науково-практичний коментар розділу VIII Особливої частини нового КК України. – Бердянськ: АРІУ при ЗДУ, 2001. – С. 629. **19.** *Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII // Відомості Верховної Ради України.* – 1991. – № 41. – Ст. 546. **20.** *Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. / Уклад. В. Яременко, О. Сліпущко.* – К.: Аконті, 1998. – С. 1100. **21.** Там само. – С. 141. **22.** *Про затвердження Правил технічної експлуатації залізниць: наказ Міністерства транспорту України від 20 грудня 1996 року № 411 // Офіційний вісник України.* – 1997. – № 8 (2).